Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

Artykuły

Studia Iuridica Lublinensia vol. XXV, 3, 2016
DOI: 10.17951/sil.2016.25.3.733

Piotr Miłosz Pilarczyk
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
pmpilar@amu.edu.pl

Praca komisji skarbowych w ocenie deputacji kontrolujących Sejmu Wielkiego*

Treasury Commissions in Opinion of Auditing Committees of the Four-Year Sejm

STRESZCZENIE

Powołanie nowoczesnych organów władzy wykonawczej w czasach stanisławowskich zrodziło potrzebę stworzenia mechanizmu ich kontroli. Powierzono ją sejmowi, który wybierał do tych czynności specjalne deputacje. Kontrola ta w przypadku komisji skarbowych pozostawiała wiele do życzenia przede wszystkim ze względu na szczupłość czasu przeznaczonego na kontrolę. Dopiero podczas Sejmu Czteroletniego, który obradował w sposób ciągły, możliwe było wnikliwe zbadanie funkcjonowania skarbowości. Choć Sejm nie udzielił absolutorium komisjom skarbowym, to nakazał wydrukować obszerne sprawozdania przygotowane przez dwie deputacje kontrolujące (jedna badała Komisję Skarbu Koronnego, druga – Komisję Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego). Sprawozdania te stanowią niezwykle cenne, a prawie niewykorzystane dokumenty. Zawierają one propozycje reform oraz świadczą o istniejących nieprawidłowościach i problemach działalności administracji skarbowej Rzeczypospolitej.

Słowa kluczowe: komisje skarbowe; Sejm Wielki; kontrola władz; I Rzeczpospolita

WPROWADZENIE

Reformy ustrojowe czasów stanisławowskich dały Rzeczypospolitej nowe organy administracji centralnej. Zastąpienie dotychczasowych anachronicznych i niesprawnych urzędów, właściwych dla epoki feudalnej, kolegialnymi organami władzy wykonawczej wymagało wprowadzenia nieistniejących wcześniej mecha-

* Praca wykonana dzięki środkom uzyskanym w ramach trzeciej edycji programu MNiSW „Mobilność Plus" (1109/MOB/2013/0).

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

nizmów kontrolnych[1]. Obowiązkiem rozliczania swej działalności przed sejmem objęto już pierwsze nowe instytucje, czyli powołane w 1764 r. dwie komisje skarbowe (jedną dla Korony i drugą dla Wielkiego Księstwa Litewskiego). Parlamentarną procedurą kontrolną, kończącą się „zakwitowaniem", obejmowano kolejne powoływane w Rzeczypospolitej organy o charakterze władzy wykonawczej.

Dotychczasowe badania nad sejmem epoki stanisławowskiej niewiele przyniosły informacji o funkcjonowaniu mechanizmów kontroli władz wykonawczych[2]. Monografia sejmu tego okresu przynosi tylko zdawkowe informacje[3], a w poszczególnych pracach, jeśli pojawiają się relacje z dokonywanych czynności kontrolnych, to stanowią one raczej element rozważań dotyczących różnych aspektów ówczesnej walki politycznej[4]. Podobny obraz wyłania się z prac dotyczących zagadnień skarbowych, gdzie kontrola stanowi margines rozważań[5]. Na aspektach politycznych skupia się autor jedynego artykułu dotyczącego kontroli litewskiej komisji skarbu, a konkretnie wydarzeń sejmowych w 1778 r.[6]

W konstytucjach z 1764 r., powołujących komisje skarbowe, wspominano jedynie o obowiązku zdawania przez nie rachunków na każdym sejmie i ich przyjmowaniu większością głosów[7]. Podobnie zwięzła była konstytucja ustalająca porządek sejmowania[8]. Celem przeprowadzanej przez sejm kontroli było zbadanie działalności organu w okresie sprawozdawczym, więc – z racji zbierania się sejmu co 2 lata – taki okres powinien być przedmiotem weryfikacji. Pokrywało się to z kadencjami komisji, gdyż organy te miały być wybierane przez każdy sejm ordynaryjny. Kontrola miała służyć za podstawę do udzielenia absolutorium („zakwitowania") komisji kończącej pracę[9].

Do kontrolowania dwóch komisji skarbowych wybierane były przez sejm dwie deputacje, odpowiednio: jedna dla kontroli komisji koronnej, a druga – dla litewskiej. Obie były tak samo liczne, wchodziło w ich skład 16 członków. Według

[1] Jedynym ich przejawem był obowiązek rozliczania się podskarbich wielkich przed sejmem, będący już jednak w czasach saskich fikcją.

[2] Autor zamierza poświęcić temu zagadnieniu osobną rozprawę.

[3] R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa – Poznań 1973, s. 76–77, 126–128.

[4] W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, *passim*; A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 146–170.

[5] R. Rybarski, *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937, s. 31–33; S. Kościałkowski, *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi Nadworny Litewski*, t. 2, Londyn 1971, s. 412–431; M. Drozdowski, *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793. Działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa – Poznań 1975, *passim*.

[6] W. Filipczak, *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie 1778 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica" 2000, nr 67, s. 181–199.

[7] Volumina Legum (dalej jako: VL), t. 7, f. 31, 158.

[8] *Ibidem*, f. 26.

[9] Zob. R. Łaszewski, *op. cit.*, s. 77.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

przepisów konstytucji z 1768 r. marszałek sejmowy wyznaczał do niej 12 osób, po cztery z każdej prowincji. Do tego dochodziło czterech senatorów mianowanych przez króla[10].

O sposobie sprawowania kontroli można wnioskować ze składanej przez członków deputacji przysięgi: „[…] pilnie, uważnie, y rzetelnie percepta y expensa skarbowe przeyrzę". Z owego „przeyrzenia" miało powstać sprawozdanie, w którym sejmowi miały zostać przedstawione również „pożytki, lub uszczerbki" w działaniach komisji skarbowej[11].

KONTROLA KOMISJI SKARBOWYCH NA SEJMIE WIELKIM

Początkowe działania związane z kontrolą komisji, podjęte w 1788 r., nie różniły się od tych dotychczas znanych z praktyki parlamentarnej czasów stanisławowskich. Zebrany sejm już u progu swych prac wyznaczył dwie deputacje „do examinowania" obu komisji skarbowych[12]. Stało się to na drugiej sesji, 7 października 1788 r.[13], a następnego dnia odczytano listę członków z senatu[14]. Deputacje działaniami kontrolnymi objęły okres 2-letni, tj. lata 1786–1788, jednak – choć w czasie obrad pojawiały się głosy, by sejm zajął się ich wysłuchaniem i kontrolą komisji skarbowych – ostatecznie nie przyszło im zdawać relacji ze swych czynności. Za to 22 lipca 1790 r. sejm nakazał deputacjom skontrolować również następny okres 2-letni, tj. lata 1788–1790[15]. Zakres objęty badaniem stanowiły więc aż cztery lata, lecz w rzeczywistości obejmował działalność wciąż tych samych organów, gdyż w tym czasie nie wybrano nowych komisji skarbowych. Działały one w składzie obranym przez „sejm dogrumowski" z 1786 r. aż do początku 1792 r., kiedy połączono komisję koronną z litewską w jedną Komisję Skarbową Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Specyfika kontroli przeprowadzonej podczas Sejmu Wielkiego wynikała z większych możliwości w porównaniu do działań podejmowanych na poprzednich sejmach. Chodziło przede wszystkim o czas, który można było poświęcić zarówno samym czynnościom kontrolnym, jak i ich późniejszemu przedstawieniu sejmowi. Pracujący stale sejm eliminował wcześniejsze ograniczenia czasowe (dotąd sejmy zwyczajne zbierały się na sześciotygodniowe sesje) i pozwalał nie tylko na przeprowadzenie szczegółowych analiz działalności kontrolowanego organu, ale również na podjęcie na forum sejmowym dyskusji nad przedstawionymi wynikami kontroli.

[10] VL, t. 7, f. 615–616.

[11] *Ibidem*, f. 615.

[12] W dalszej części nazywane będą odpowiednio „deputacją koronną" i „deputacją litewską".

[13] *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem Konfederacyi Generalney Oboyga Narodów w Warszawie Rozpoczętego Roku Pańskiego 1788*, t. 1, cz. 1, s. 16.

[14] *Ibidem*, s. 30–31.

[15] VL, t. 9, nr CLXIV, s. 179.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

Szczegółowe badania pracy obu komisji skarbowych przez sejmowe deputacje wymagały współpracy z ich strony. Komisje musiały nie tylko dostarczyć odpowiednie dokumenty, ale – ze względu na potrzebę objaśniania na bieżąco rodzących się wątpliwości – konieczna była też obecność przedstawicieli kontrolowanej instytucji, co zresztą znalazło wyraz w przepisach[16]. O ile było to łatwe w przypadku komisji koronnej, która pracowała stale w Warszawie, o tyle litewska musiała wydelegować z Grodna swoich komisarzy i pracowników, wyposażywszy ich w odpowiednie dokumenty, oraz prowadzić z nimi korespondencję. Początkowo wysłano do Warszawy komisarzy Benedykta Morykoniego i Michała Ogińskiego, a potem dołączył do nich jeszcze Stanisław Jelski[17].

Do „egzaminowania" komisji skarbowych doszło dopiero w podwojonym składzie sejmu, po uregulowaniu czasu jego dokonywania w porządku obrad[18]. Podczas sesji sejmowej 13 stycznia 1791 r. rozpoczęto relację z działań kontrolnych przeprowadzonych wobec komisji koronnej za pierwsze dwa lata. Już wówczas przy referowaniu prac deputacji egzaminującej posłowie zdecydowali o wydrukowaniu jej sprawozdania[19]. Ostatecznie kwestiami związanymi z badaniem komisji zajmował się sejm aż do 8 lutego, choć z przerwami, co było spowodowane przyjętym sposobem obradowania[20].

Z kolei deputacja kontrolująca Komisję Skarbu Wielkiego Księstwa Litewskiego rozpoczęła prezentowanie wyników swoich prac dopiero 18 marca 1791 r.[21] Czytanie relacji, przerywane innymi kwestiami i wnoszonymi projektami, kontynuowano na dwóch kolejnych sesjach i zakończono już 22 marca. W tym przypadku również posłowie zdecydowali, aby „Relacya rozdrukowaną y rozdaną Seymuiącym była"[22].

SPRAWOZDANIA DEPUTACJI

Sejm w 1791 r., decydując o rozpowszechnieniu drukiem efektów prac deputacji, wyszedł poza to, co pozostawało po kontrolach dokonywanych w poprzed-

[16] VL, t. 7, f. 668.

[17] Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (dalej jako: LPAH), SA 2928, k. 2v, SA 2929, k. 27v.

[18] VL, t. 9, nr CCXXXVII, s. 205.

[19] *Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem Konfederacyi Generalney Oboyga Narodów w podwoynym posłów składzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 grudnia roku 1790*, t. 1, cz. 2, s. 29–61.

[20] Dopiero 7 lutego zdecydowano o uwolnieniu członków Komisji Skarbu Koronnego od odpowiedzialności za zakup pałacu dla poselstwa rosyjskiego (*ibidem*, s. 400–410). Za epilog całej sprawy można uznać wystąpienie następnego dnia o nagrodę dla podskarbiego Rocha Kossowskiego. Zob. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Sejmu Czteroletniego (dalej jako: AGAD, ASCz), sygn. 19, k. 393–393v.

[21] *Ibidem*, sygn. 17, k. 536.

[22] *Ibidem*, k. 567.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

nich latach. Dotychczas sprawy finansów państwa można było poznać z drukowanych rachunków dochodów i wydatków skarbowych, które były rozdawane posłom, a także ewentualnie z drukowanych przemówień poselskich. Tutaj natomiast efekt działań obu deputacji w postaci przedstawionych sprawozdań z działalności kontrolnej został wydrukowany, przynosząc po raz pierwszy możliwość szerszego zapoznania się z działalnością władz skarbowych Rzeczypospolitej.

W efekcie mamy do czynienia z czterema drukowanymi „Relacyami", po dwie dla każdej z komisji, a dotyczą one dwóch okresów – 1786–1788 i 1788–1790[23]. Jak można przeczytać, są one „wyciągnione" z protokołu deputacji[24]. Różnicę między dotychczasowymi, prezentowanymi na poprzednich sejmach, relacjami a tymi dwiema dostrzegł już Roman Rybarski i wyróżnił przygotowane przez Mateusza Butrymowicza relacje z kontroli komisji litewskiej, pisząc, że są to już „obszerne traktaty, poświęcone stanowi skarbu, analizujące poszczególne dochody na tle gospodarczego położenia, bogate w cyfry statystyczne. Prace te przypominają najlepsze sprawozdania budżetowe z czasów dzisiejszych"[25]. Nie wiadomo dlaczego nie wspomniał o tym, że wcześniejsze od nich są przygotowane przez Onufrego Morskiego sprawozdania z kontroli komisji koronnej – równie szczegółowe. Warto w tym miejscu zauważyć, że te analizy, dokonane przez sejmowe deputacje, w sposób zadziwiający umykają badaczom – Marian Drozdowski w pracy o finansach epoki stanisławowskiej nieprecyzyjnie wspomniał ledwie o istnieniu drugiej relacji Butrymowicza[26].

---

[23] Poszczególne sprawozdania obu deputacji („Relacye") w dalszych przypisach oznaczone są odpowiednio jako RK1 (*Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego za lat cztery od dnia I. 7bris 1786. do dnia ostatniego Augusti 1790. przez Deputacyą od Stanow wyznaczoną odprawionego w Stanach Rzepltey przez trzymającego w teyże Deputacyi Pioro JW. Morskiego Kasztelana Kamieńca Podolskiego w Miesiącu Styczniu 1791. R. Uczyniona z rozkazu stanow wydrukowana. Częsc Pierwsza*), RK2 (*Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego z drugich dwoch lat od dnia I. 7bris 1788. do dnia ostatniego Augusti 1790. przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego w Stanach Rzpltey przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pioro JW. Morskiego Kasztelana Kameńca Podolskiego w Miesiącu Styczniu 1791. R. uczyniona z rozkazu stanow wydrukowana. Częsc druga*), RL1 (*Relacya z examinu Kommissyi Skarbu W.X.L. z dwoch lat od Raty 7browey 1786 r. do Raty Marcowey 1788. inclusive z nią przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego w stanach Rzpltey przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pioro JW. Butrymowicza Podstarosty i Posła Powiatu Pińskiego 1791. Roku w Miesiącu uczyniona z rozkazu stanów wydrukowana*), RL2 (*Relacya examinu rachunku Kommissyi Skarbu W.X.L. z drugich dwoch lat zawieraiących cztery raty połroczne to jest: 7brową 1788. Marcową i 7brową 1789. R. oraz Marcową 1790. Roku, niemniej dwie Raty nowe kwartałowe styczniową i juniową 1790 roku, przez tęż samą Deputacyą czynionego, a przez trzymaiącego w Deputacyi Pioro JW. Butrymowicza Podstarostę i Posła Powiatu Pińskiego Stanom Seymuiących doniesiona, w r. 1791 w miesiącu marcu dnia 18 i nayst̨epuiących z woli zas seymuiących stanów wydrukowana*) oraz numer strony.

[24] RK1, s. 1–2.

[25] R. Rybarski, *op. cit.*, s. 33.

[26] Określa tam relację jako „wydrukowany w formie broszury wykaz dochodów skarbu litewskiego". Zob. M. Drozdowski, *op. cit.*, s. 147, przypis 31.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

Stojący na czele deputacji koronnej biskup Krzysztof Hilary Szembek podniośle określił, że to, czym kierowali się kontrolowani i kontrolujący, to „publiczne dobro Narodu", jednak za prawidło sprawdzania wszelkich czynności było to, czy były one wykonywane „podług przepisu Prawa y podług Naywyższey tegoż Narodu Woli"[27]. Podobne stwierdzenia padły ze strony drugiej deputacji, która deklarowała, że kierowała się w swoich czynnościach „z iedney strony Prawa y Konstytucye, które dla Komm[i]ssyi Skarbowych są prawidłem; z drugiey, Skarb Publiczny iako rzecz świętą i Maiątki Obywatelskie dotykaiącą, starała się examinować czynności Kommissyi Litewskiey tak ściśle, ażeby nic nie opuściła, coby uwagi i zastanowienia się było wartym […]". Widać tu zatem zasadę legalności, którą sformułowano tak, iż uznano „za wykroczenie to wszystko, na co albo wyraznego Prawa niebyło, albo Prawo w zamiarze swoim było zmienione"[28]. Nie poprzestano jednak na tym: deputacje wysuwały propozycje, wyciągając wnioski z przeprowadzanych czynności. Ten drugi cel bardziej uwidocznił się w przypadku deputacji litewskiej, ale nie dziwi to, skoro sami jej członkowie zauważyli, zwracając się do sejmujących: „Nie tayno Wam iest, że się rozeszła po Kraiu Naszym Opinia, o niedokładności Administracyi Skarbu W. X. Lit."[29].

Nieco obszerniejsze są „Relacye" dotyczące komisji koronnej[30], ale – jak wynika z opinii deputacji litewskiej – jej relacja jest krótsza, gdyż zakres działalności komisji litewskiej był mniejszy od jej koronnej odpowiedniczki:

> Skarb Koronny iest daleko obfitszy od Litewskiego […], powtore, w Skarbie Koronnym znayduią się Artykuły takie, iakich w Skarbie Litewskim nie masz, to iest: Loteryi, Mennicy, i Stęplowanego Papieru, po trzecie, o Soli i Handlu Kommissya Skarbu W. X. Lit. nie miała okazyi, ani potrzeby nic myśleć, i proiektować[31].

Wszystkie cztery sprawozdania zdają się posiadać zarysowaną podobną strukturę: po wstępie przedstawione są wpierw dochody, a następnie wydatki państwowe administrowane przez komisje. Po nich przedstawione, czy raczej wymienione, zostały pozostałe sprawy, którymi zajmowały się komisje. W szczegółach poszczególne sprawozdania są jednak od siebie odmienne z uwagi na słabo zarysowane podziały wewnątrz tekstu oraz jego chaotyczność.

Relacje różnią się od siebie nie tylko z tego względu, że skarbowość koronna i litewska były nieco odmienne, co powodowało, że obie komisje zajmowały się różnymi rodzajami dochodów i podejmowały też inne działania. I tak komisja

[27] [K.H. Szembek], *Relacya z examinu Kommisyi Skarbu Koronnego dnia 13. stycznia 1791. w stanach sejmujących*.

[28] RL1, s. 2–3.

[29] *Ibidem*, s. 3–4.

[30] Nie licząc niepaginowanych stron tytułowych: RK1 – 106 stron, RK2 – 104 strony, RL1 – 95 stron (niektóre egzemplarze posiadają błędną paginację), RL2 – 100 stron.

[31] RL1, s. 7.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

litewska donosiła o likwidacji długów po podskarbim Antonim Tyzenhauzie, koronna zaś prezentowała wyniki misji komisarza Tadeusza Czackiego[32]. Różnicę znajdziemy też w tym, że zawarto w nich materie dotyczące spraw, które absorbowały jedną lub drugą komisję. W pierwszej relacji koronnej zamieszczono korespondencję dotyczącą zakupu pałacu dla poselstwa rosyjskiego, różnych aspektów handlowych, solnych i spraw menniczych, drugą natomiast zaopatrzono w długą listę złożonych ofiar dobrowolnych. Z kolei pierwsza relacja litewska zawiera obszerne, autonomiczne uwagi Butrymowicza dotyczące budowy kanału muchawieckiego, do drugiej zaś wciągnięto dwie instrukcje, w które komisja litewska zaopatrzyła delegowanych na sejm komisarzy, a w których zawarła własne spostrzeżenia o koniecznych reformach skarbowości litewskiej[33].

Zasadniczą częścią wszystkich „Relacyi" jest analiza dochodów i wydatków państwowych oraz ich porównanie względem planowanych wielkości lub zmian ich wysokości. Morski zastrzega, że relacja „zawiera w sobie Explikacyą wszystkich Percept y Expens Skarbowych, Explikacyą Przybytku lub Ubytku każdego rodzaiu tychże Percept i Expens, i obiaśnienie na wszelkie zapytania Naszey Deputacyi przez Kommissyą Skarbową nam uczynione"[34]. Punktem wyjścia pierwszych jest stan skarbu po kontroli dokonanej na poprzednim sejmie w 1786 r.[35] Drugie sprawozdania, w których zresztą często odwoływano się do uwag zawartych w pierwszych relacjach, zawierają już analizy podjętych reform podatkowych Sejmu Wielkiego, co szczególnie widoczne jest w relacji koronnej, w której dochody podzielono na trzy kategorie: dochody „dawne" (czyli „dawnieyszem Prawami uchwalone", nawet jeśli zostały zmienione późniejszymi konstytucjami), dochody „Nowo uchwalone" i „Niestałe i Doczesne"[36].

Analizując zmiany wysokości poszczególnych dochodów, nieraz deputacje sugerowały konieczność przeprowadzenia zmian. Deputacja koronna, donosząc o papierze stemplowanym, tłumaczyła spadek dochodu z tego źródła tym, że „z przyczyny Prawa nowego zbyt drogą Opłatę od Stępla Kart stanowiącego, co się oczywiście pokazuie w Ratach, gdy pierwsza przed Prawem przyniosła więcey w tróynasób, niż trzy Raty następuiące". Po odkryciu negatywnych skutków nadmiernego fiskalizmu[37] wnoszono o to, aby zmniejszyć obciążenia, uchwalając złożony przez Jacka Jezierskiego projekt. Skutkiem jego wprowadzenia miał być

[32] W „Relacyi" umieszczono tylko spis materii zawartych w raportach Czackiego (zob. RK1, s. 101–102). O działalności Czackiego w komisji skarbu zob. E. Danowska, *Tadeusz Czacki 1765–1813 na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006, s. 57–98.

[33] RK1, s. 26–39, 55–76, 83–100; RK2, s. 36–72; RL1, s. 60–77; RL2, s. 88–99.

[34] RK1, s. 2.

[35] *Ibidem*, s. 3.

[36] RK2, s. 4, 25, 33. Mniej zaznaczyło się to w relacji litewskiej, gdzie podzielono tylko w ten sposób dochody. Zob. RL2, s. 4.

[37] Sejm Wielki wprowadził podwyżkę opłat za papier stemplowany. Zob. VL, t. 9, nr XXXIV, s. 66–68.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

nie tylko wzrost dochodów skarbowych, ale też – jak się spodziewano – „i Kontrabandy zagęszczone ustaną”[38]. Krytyka zdawała się być bardziej skierowana wobec sejmu niż działalności komisji – deputacja koronna, oceniając niski przyrost dochodów osiągnięty dzięki przeprowadzeniu nowej lustracji dóbr królewskich[39], po tym, jak sprawdziła „cały Manuał nowy Kwarciany”, doszła do wniosku, że przyczyny tego stanu rzeczy leżą w uchwalonym przez sejm prawie, „którego wyrazy, przez dodatki i poprawki w Izbie przy stanowieniu onego wciskane, istotny cel i zamiar znacznego pomnożenia Skarbu zniszczyły”. Analizując przepisy, przedstawiono alternatywę: „potrzebna iest nowa Lustracya, potrzebna iest nowa reguła dla Lustratorów” albo sprzedaż starostw „podług światłego Proiektu X. Ossowskiego”. Deputacja stwierdzała, że potrzebna jest zmiana ustawy, gdyż w przeciwnym razie konieczne będzie uchwalenie nowych obciążeń[40]. Wcześniej zastrzeżenia deputacji budziła też lustracja głów żydowskich, którą należałoby zorganizować tak, aby „Lustratorowie wiernieysi byli”[41].

Negatywne konsekwencje ustawodawstwa sejmowego widać w bezwzględnej krytyce, z jaką spotkał się podatek skórowy, któremu wytknięto cały katalog wad: nieefektywność (wysokie koszty poboru), niewygodę, szkodliwość oraz liczne nadużycia i kradzieże, których istnienie „przez nikogo nigdy niedocieczonym, ani docieczonemi bydź mogącym”. Podatek ten więc „koniecznie odmienionym bydź powinien na inny”[42]. Podobnie deputacja litewska z rezygnacją napisała, że o „uciążliwości z tego podatku dla obywatelów wynikającey, Deputacya nic Wam więcey nie powie nad to, co iest we wszystkich prawie Instrukcyach Posłom na Seym teraźnieyszy wybranym przysłanych wyrażono”[43]. Wysoki koszt poboru był powodem krytyki również dochodu tabacznego na Litwie[44]. Z kolei ofiara nałożona na Warszawę miała być niesprawiedliwie przez władze miejskie rozkładana na mieszkańców[45].

Podobnie jak w przypadku dochodów, deputacje przedstawiły także postulaty dotyczące zmian w wydatkach. Deputacja litewska deklarowała konieczność ich redukcji, gdyż wykonywała czynności kontrolne, „szukaiąc wszędzie oszczędności skarbu”[46]. Oszczędności nie były jednak wcale regułą, albowiem deputacja litewska proponowała też nowe wydatki, takie jak ustanowienie pensji dla metrykanta litewskiego czy podwyższenie wynagrodzeń urzędników skar-

[38] RK2, s. 15.
[39] VL, t. 9, nr LXIV, s. 100.
[40] RK2, s. 28–29.
[41] RK1, s. 20.
[42] RK2, s. 29–30.
[43] RL2, s. 13.
[44] *Ibidem*, s. 6.
[45] RK2, s. 33.
[46] RL2, s. 51.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

bowych do poziomu tych pracujących w Koronie[47]. Podobnie deputacja koronna uznała, że pomimo tego, iż na wydatki drobne komisja koronna wydała przez 2 lata aż 147 608 zł i 10 gr zamiast 60 000 zł, to jednak wśród nich „nie znayduie się żaden Artykuł niepotrzebny, lub niewypływaiący z konieczności dopełnienia zleconych od Stanów Skarbowi czynności", dlatego też komisja skarbowa „sprawiedliwie żąda" powiększenia tego funduszu[48]. Podobnie usprawiedliwiano nieprzewidziane prawem wypłaty wynagrodzeń dla egzaktorów podatkowych[49]. Oczywiście deputacje proponowały również szereg ograniczeń w wydatkach. W przypadku komisji litewskiej sugerowano oszczędności w wydatkach marszałkowskich, gdy sejmy się na Litwie nie odbywają[50], czy likwidację chorągwi trybunalskiej[51]. Proponowano także wydatki, które miały przynieść oszczędności, zauważając, że wysokość ponoszonych wydatków na druki można obniżyć, gdyby „Kommissya Skarbowa miała swoią udzielną drukarnię"[52].

Analiza wpływów skarbowych i dokonanych wydatków stanowi największą część wszystkich czterech relacji. Zdecydowanie mniej miejsca poświęcono pozostałym aspektom działania komisji skarbowych. Deputacja koronna proponowała projekt ustawy nakazującej wnoszenie przez urzędników skarbowych spraw do sądów asesorskich w przypadkach, w których wcześniej bez ich obecności lub bez obecności instygatorów koronnych zapadły wyroki na szkodę skarbu[53]. Deputacja litewska sugerowała zmiany w organizacji komisji skarbowej, które mógł przeprowadzić sejm, takie jak konieczność zmiany roty przysięgi, aby zobowiązać urzędników do raportowania o wszelkich dostrzeżonych nieprawidłowościach. Wzorem komisji koronnej doradzano ustanowienie plenipotenta skarbowego przy sądach asesorskich. Dostrzeżono też problem z urzędem pisarza skarbowego, któremu należało – w opinii deputacji – przypisać konkretne obowiązki lub uczynić honorowym[54]. Deputacje składały ponadto propozycje o wiele poważniejsze – wnoszono o zmianę konstytucji z 1786 r. o odzyskiwaniu zaległości od urzędników skarbowych, chciano reformy sądownictwa komisji, odebrania uprawnień podatkowych komisjom cywilno-wojskowym czy opłacania zaległości skarbowych z Funduszu Umarzającego Długi[55]. Te zalecenia dotyczyły litewskiej komisji skarbowej, co nie dziwi, skoro (jak już wspomniano wyżej) sama deputacja przypomniała, że w stosunku do jej działań wysuwano szereg

[47] *Ibidem*, s. 31–37. O konieczności lepszego wynagradzania urzędników wspomniano wcześniej, zob. RL1, s. 53–54.
[48] RK2, s. 77.
[49] RK1, s. 19.
[50] Chodziło o wydatki na chorągiew i urzędników marszałkowskich. Zob. RL2, s. 28–29.
[51] *Ibidem*, s. 51–52.
[52] *Ibidem*, s. 42.
[53] RK2, s. 101–102.
[54] RL1, s. 17–19, 25–26, 58; RL2, s. 47.
[55] RL2, s. 60–61, 64–68, 76.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

zastrzeżeń. Deputacja donosiła o kupowaniu swoich stanowisk przez urzędników skarbowych, co miało się zdarzać, a na co komisje „nie pozwalaią wyraźnie, lecz tylko na nią patrzą obojętnie". Przedstawiano negatywne skutki takich praktyk, apelując, aby uchwalić odpowiedni zakaz i „wyprowadzić ten szkodliwy Skarbowi Publicznemu zwyczay"[56]. Komisja koronna zresztą również nie była wolna od takich praktyk[57]. Z drugiej strony deputacja koronna doradzała wprowadzenie uposażeń emerytalnych dla urzędników, aby ich do lepszej pracy na rzecz skarbu „nadzieią pewney nadgrody służących Iemu zachęcić"[58].

Oprócz zwracania się do sejmu, można znaleźć również sugestie kierowane do samych komisji, co odnosi się znów głównie do komisji litewskiej. Zwracano się do niej, by „była sprawiedliwszą" w dysponowaniu funduszem alewiacyjnym[59] i sprawniej sądziła swoich urzędników[60]. Przypomniano jej, że wszyscy urzędnicy skarbowi winni dawać poręczenie, dzięki któremu skarb miał możliwość dochodzenia swoich roszczeń w przypadku niewłaściwego wypełniania przez nich funkcji. Dlatego według deputacji konieczne było sprawdzenie, kto takiego poręczenia nie złożył i w przypadku odkrycia należało nakazać jego wniesienie lub zwolnić takiego urzędnika[61]. Problemów z urzędnikami skarbowymi było zresztą więcej – postawiono zarzut, iż ponownie przyjmowano do służby osoby wcześniej z niej wyrzucone[62].

Najgłośniejszym zarzutem wobec komisji koronnej był zakup pałacu Brühla i jego wyposażenia na siedzibę rosyjskiej ambasady, na który nie miała zgody. Ta znana sprawa stała się wielkim skandalem politycznym w Rzeczypospolitej[63]. W przypadku komisji litewskiej nie było równie bulwersujących kwestii, choć również dostrzeżono przekraczanie przez nią swoich uprawnień. Za takie uważano choćby sprzedaż kamienicy skarbowej w Wilnie. Komisja litewska, „Będąc Obowiązana ile możności ochraniać Skarb Rzpltey od wszelkich mniey potrzebnych wydatków", postanowiła zlicytować wymagający ciągłych remontów budynek[64]. Zostało to wytknięte przez deputację, która działanie to oceniła inaczej – jako bezprawne dysponowanie majątkiem państwowym. „Kommissya wzięła rezolucyą ią przedać i przedała", deputacja zaś stwierdziła, że komisja sprzedawać nie miała prawa, bo to była własność państwowa i w tej okoliczności albo

[56] *Ibidem*, s. 37–39.
[57] RK1, s. 8.
[58] *Ibidem*, s. 51.
[59] Komisja niechętnie dysponowała z niego środki, przeznaczając je na inne wydatki. Zob. RL2, s. 40–41.
[60] *Ibidem*, s. 63–64.
[61] RL1, s. 10–12.
[62] RL2, s. 37–38.
[63] Zob. A. Czaja, *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988, s. 264–265.
[64] LPAH, SA 2778, k. 148.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

„wyrazney Konstytucyi żądać była powinna, albo przynaymniey przez zapytanie agituiącego się naszego Seymu rezolucyi żądać była w obowiązku”[65].

ZNACZENIE „RELACYI”

Dyskusje sejmowe przy przedstawianiu wyników prac deputacji nie były burzliwe, poza kwestią dokonanego przez komisję zakupu pałacu brühlowskiego dla rosyjskiego poselstwa. Ta sprawa rzucała cień na przeszłe czynności komisji koronnej, lecz wiązano je z działalnością nadrzędnej wobec komisji Rady Nieustającej. Ta jednak w tym momencie już nie istniała, a sejm ostatecznie uwolnił komisarzy od odpowiedzialności[66]. Pozostałe kwestie nie wywoływały poruszenia wśród posłów. Być może szczegółowe zajęcie się kwestiami rozliczenia komisji skarbowych należy wiązać z taktyką stronnictwa patriotycznego, które na początku 1791 r., w oczekiwaniu na ukończenie przygotowywanego w tajemnicy projektu konstytucji, zajmowało izbę kwestiami mniej istotnymi[67].

Sejm Wielki nie udzielił po przedstawieniu wyników działań deputacji kontrolujących „zakwitowania” ani jednej, ani drugiej komisji skarbowej. Nie poddano tej kwestii pod głosowanie, ale trudno z tego faktu wnioskować o niezadowoleniu z prac obu instytucji czy z dokonań kontrolnych obu deputacji. Nie tylko nie wybrano nowych komisarzy, ale nawet podskarbiego nadwornego koronnego Rocha Kossowskiego polecono do objęcia urzędu podskarbiego wielkiego koronnego (po niesławnym Adamie Ponińskim), co też się stało[68]. Ponadto obu deputacjom, koronnej i litewskiej, zlecono kontrolę następnego półrocza działalności komisji skarbowych, a także nakazano sprawdzenie zaskarżonych dekretów komisji[69]. Deputacja koronna już 12 kwietnia 1791 r. przedstawiła sejmowi sprawozdanie, które przygotował Józef Witosławski. Zajął on miejsce nominowanego na kasztelana, a więc przeniesionego do Senatu, Morskiego. Ponownie, na żądanie sejmu, ogłoszona drukiem relacja, będąca efektem kontroli komisji koronnej za okres półroczny (1 września 1790 r. – 28 lutego 1791 r.), stanowi już tylko 11-stronicową broszurkę, w której główne miejsce zajmują tabele rachunkowe[70]. Daleko jej do poprzednich

[65] RL2, s. 7–8.

[66] Całą sprawę i opis prowadzonych dyskusji sejmowych dała E. Danowska (*op. cit.*, s. 107–110).

[67] Zob. E. Rostworowski, *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966, s. 206.

[68] RK2, s. 104; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, Kórnik 1992, s. 127.

[69] VL, t. 9, nr CCVLIV, s. 209, nr CCLI, s. 211–212, nr CLIV, s. 212. W przypadku deputacji litewskiej uczyniono to na wniosek podskarbiego Dziekońskiego jeszcze przed zakończeniem kontroli komisji. Zob. AGAD, ASCz, sygn. 17, k. 536v, k. 585.

[70] *Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego od dnia pierwszego 7bris 1790. do dnia ostatniego Februarii 1791. przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego, a przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pióro JW. Józefa Witosławskiego Posła Podolskiego, na dniu*

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

osiągnięć kontrolnych deputacji i – podobnie jak wcześniejsze – również nie przyniosła efektu w postaci zakwitowania komisji, na co posłowie się nie zgodzili i dyskusja w Izbie potoczyła się w innym kierunku[71].

Trzeba zaznaczyć, że w „Relacyach" znajdują się głównie ścisłe opinie o konkretnych rozwiązaniach czy działaniach, a brak jest jednoznacznych konkluzji mimo ogólnie pozytywnych ocen działalności komisji skarbowych. Oddawano interpretację posłom, „sami osądzicie" – donosił Morski[72]. Jedynie w pierwszej „Relacyi" litewskiej brak pochwał komisji skarbowej, za to – przy wymienieniu całej listy nieprawidłowości i kwestii, które wymagają poprawy – usprawiedliwiano jej członków. Żadna z osób w niej pracujących „nic dla siebie i prywatnych swoich na szkodę Skarbu Publicznego nie wyszukiwała zysków"[73]. Natomiast już deputacja koronna dostrzegała „roztropność i dbałość o Skarbu ocalenie", a w czynnościach sądowych – „Akcelleracyą sprawiedliwości" i „wszystkie Regestra i Rachunki iak są porządnie utrzymywane, zgoła cała Regestratura iak naydoskonaley urządzona"[74]. W sprawozdaniach dotyczących lat 1788–1790 deputacje dostrzegły poprawę funkcjonowania skarbowości w stosunku do okresu wcześniejszego. Komisja koronna, mimo że była bardziej obciążona pracą, miała na czele „iuż nie owego z Kraiu wypędzonego Zdraycę, ale Ministra dwudziesto kilkoletnim, a nieskażytelnym urzędowaniem, i słuszną całego Narodu ufnością zaszczyconego"[75]. Stwierdzono, iż „znalazła Deputacya pilności i porządku Kommissyi w dopełnianiu swych powinności oczywiste dowody, a na wszystkie Zapytania swoie miała od niey dokładne oświecenie"[76]. W przypadku komisji litewskiej deputacja „dostrzegła także niektóre małe omyłki, nie znalazła iednak tyle okoliczności do zastanowienia się, ani tyle okazji do krytykowania Administracyi Skarbu W. X. Litt. iak w dwóch latach poprzednich"[77].

W przeciwieństwie do drukowanych przez komisje skarbowe, na potrzeby kontroli sejmowej, tabelarycznych rachunków dochodów i wydatków, „Relacye" zawierają szczegółową analizę ówczesnej skarbowości państwowej. Niemniej nie dają one pełnego obrazu działalności kontrolowanych komisji skarbowych, nie odbijając nawet w pełni zakresu kontroli, której deputacje poddały komisje[78].

---

12 kwietnia roku 1791. w Stanach uczyniona, i z rozkazu Tychże wydrukowana. W przypadku komisji litewskiej już drukowana druga relacja zawiera dłuższy okres.

[71] AGAD, ASCz, sygn. 17, k. 190–192.

[72] RK1, s. 11.

[73] RL1, s. 4, 89–93.

[74] RK1, s. 47, 50.

[75] Chodziło o zastąpienie na stanowisku podskarbiego wielkiego Adama Ponińskiego Rochem Kossowskim. Zob. RK2, s. 1–2.

[76] *Ibidem*, s. 98.

[77] RL2, s. 3.

[78] Co widać w porównaniu zaprezentowanego przez biskupa Szembeka zakresu czynności kontrolnych. Zob. [K.H. Szembek], *op. cit*. Osobną sprawą są też pozostałe czynności kontrolne, które zlecano deputacji, jak kontrola zaskarżonych dekretów komisji skarbowych. Na sesji 17 mar-

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

Pozostałe aspekty działalności komisji skarbowych, czy to w dziedzinie gospodarczej, czy sądowej, w poszczególnych relacjach pomijano lub przedstawiano w sposób skrótowy.

Trudno ocenić praktyczne znaczenie wydrukowania sprawozdań kontrolnych. Decydując się na to, sejmujący widzieli potrzebę rozpowszechnienia wyników kontroli. Jeszcze Butrymowicz sugerował, aby „polecona była do rozważnego przeczytania tym Osobom, które układać będą obowiązki Kommissyi Skarbowey”[79], co zresztą znalazło ujście w żądaniu deputacji litewskiej, aby

> […] obydwie iey Relacye nie tylko wydrukowane i publiczności kommunikowane zastały [zostały?], ale ieszcze gdyby polecone były szczegulniey, do przeczytania tym Osobom, ktore układać będą opisanie obowiązkow Kommissyow Skarbowych, bo uwagi w tych Relacyach znayduiące się, tam naypotrzebnieysze będą[80].

Niektóre zalecenia deputacji uskuteczniły same komisje, jak choćby w przypadku sugestii zmiany sposobu poboru czopowego na Litwie, co wytknęła deputacja w pierwszej relacji[81]. Nie ma bezpośrednich, namacalnych skutków rozpowszechnienia wyników kontroli. Z jednej strony w kolejnych miesiącach sejm był zajęty innymi kwestiami niż skarbowe. Przy opatrywaniu gwałtownych potrzeb i przeprowadzanych reformach wiedza o stanie finansów i efektach już dokonanych zmian była jednak potrzebna, co zresztą sugerował posłom Morski w drugiej relacji, uważając, że rozważywszy stan obecny, „dopiero do dalszego Skarbu urządzenia z zupełną rzeczy wiadomością przystąpicie”[82]. Z drugiej strony skarbowość Rzeczypospolitej ostatecznie zorganizowano na nowo, ustanawiając w październiku 1791 r. jedną komisję skarbową dla całego kraju. Wtedy można dostrzec, że w dyskusjach nad tworzeniem jednolitego organu znano i powoływano się na treść owych wydrukowanych sprawozdań deputacji, a zarzuty wobec komisji litewskiej były argumentem na rzecz zniesienia istniejącej odrębności zarządu skarbowego[83]. Sejm przyjmował też rozwiązania sugerowane w „Relacyach” (jak powołanie plenipotenta skarbowego w asesorii, reforma podatku skórowego[84]), ale trudno ocenić, na ile było to efektem zaleceń pozostawionych przez deputacje.

Patrząc szerzej, można w wydrukowanych „Relacyach” dostrzec pierwowzór tego, co znalazło praktyczny wymiar w rzeczywistości ustrojowej kolejnej epoki. W czasach konstytucyjnego Królestwa Polskiego wprowadzono bowiem

---

ca 1791 r. zgłaszano potrzebę i zdecydowano o oddaniu do druku wyników takiej kontroli komisji koronnej. Zob. AGAD, ASCz, sygn. 17, k. 480v–483.

[79] *Ibidem*, k. 567.

[80] RL2, s. 99–100.

[81] RL1, s. 43–44; RL2, s. 13.

[82] RK2, s. 2.

[83] *Głos Maurycego Franciszka Karpia Posła z Xięstwa Zmudzkiego na Sessyi Seymowey dnia 13 Mca Października R. 1791. miany*; AGAD, ASCz, sygn. 22, k. 265.

[84] VL, t. 9, nr CCLVIII, s. 213, nr CCCXLVII, s. 308.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

w szerokim zakresie urzędowe sprawozdania. Pamiętając o ustrojowej odmienności tego dziewiętnastowiecznego państwa, mamy tu przykład czegoś, co Alicja Kulecka nazwała „dialogiem z władzą”[85]. Tam poszczególne komisje rządowe składały roczne raporty do Rady Stanu, która tworzyła z nich zbiorczy raport o stanie kraju dla sejmu. W sejmie zaś – zarówno w izbie poselskiej, jak i senacie – wybierano komisje, które rozpatrywały składany raport i przedstawiały do niego „Uwagi”, czyli weryfikację i ocenę podjętych przez władze działań[86]. Trudno nie oprzeć się wrażeniu, że to, co zaprowadzono w Królestwie Polskim, nie do końca stanowiło *novum* w naszych realiach ustrojowych i obyczajach politycznych[87].

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Sejmu Czteroletniego.

Czaja A., *Między tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786–1789*, Warszawa 1988.

Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010.

Danowska E., *Tadeusz Czacki 1765–1813 na pograniczu epok i ziem*, Kraków 2006.

Drozdowski M., *Podstawy finansowe działalności państwowej w Polsce 1764–1793. Działalność budżetowa Sejmu Rzeczypospolitej w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Warszawa – Poznań 1975.

Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem Konfederacyi Generalney Oboyga Narodów w Warszawie Rozpoczętego Roku Pańskiego 1788, t. 1, cz. 1.

Dyaryusz Seymu Ordynaryinego pod związkiem Konfederacyi Generalney Oboyga Narodów w podwoynym posłów składzie zgromadzonego w Warszawie od dnia 16 grudnia roku 1790, t. 1, cz. 2.

Filipczak W., *Kontrola Komisji Skarbu Litewskiego na sejmie 1778 roku*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 2000, nr 67.

Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.

Głos Maurycego Franciszka Karpia Posła z Xięstwa Zmudzkiego na Sessyi Seymowey dnia 13 Mca października R. 1791. miany.

Kościałkowski S., *Antoni Tyzenhauz. Podskarbi Nadworny Litewski*, t. 2, Londyn 1971.

Kulecka A., *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego (1815–1867)*, Warszawa 2005.

Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie.

Łaszewski R., *Sejm polski w latach 1764–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa – Poznań 1973.

Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego za lat cztery od dnia I. 7bris 1786. do dnia ostatniego Augusti 1790. przez Deputacyą od Stanow wyznaczoną odprawionego w Stanach Rzepltey przez trzymającego w teyże Deputacyi Pioro JW. Morskiego Kasztelana Kamieńca

[85] A. Kulecka, *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego (1815–1867)*, Warszawa 2005, s. 47.

[86] Zob. *Sejm Królestwa Polskiego o działalności Rządu i stanie kraju 1816–1830*, oprac. J. Leskiewiczowa, F. Ramotowska, Warszawa 1995, s. 10–11.

[87] Por. A. Kulecka, *op. cit.*, s. 47–116.

Pobrane z czasopisma Studia Iuridica Lublinensia **http://studiaiuridica.umcs.pl**
Data: 30/10/2026 05:30:21

Podolskiego w Miesiącu Styczniu 1791. R. Uczyniona z rozkazu stanow wydrukowana. Częsc Pierwsza.

Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego z drugich dwoch lat od dnia I. 7bris 1788. do dnia ostatniego Augusti 1790. przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego w Stanach Rzpltey przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pioro JW. Morskiego Kasztelana Kamieńca Podolskiego w Miesiącu Styczniu 1791. R. uczyniona z rozkazu stanow wydrukowana. Częsc druga.

Relacya z examinu Kommissyi Skarbu W.X.L. z dwoch lat od Raty 7browey 1786 r. do Raty Marcowey 1788. inclusive z nią przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego w stanach Rzpltey przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pioro JW. Butrymowicza Podstarosty i Posła Powiatu Pińskiego 1791. Roku w Miesiącu uczyniona z rozkazu stanów wydrukowana.

Relacya z examinu rachunku Kommissyi Skarbu W.X.L. z drugich dwoch lat zawieraiących cztery raty połroczne to jest: 7brową 1788. Marcową i 7brową 1789. R. oraz Marcową 1790. Roku, niemniej dwie Raty nowe kwartałowe styczniową i juniową 1790 roku, przez tęż samą Deputacyą czynionego, a przez trzymaiącego w Deputacyi Pioro JW. Butrymowicza Podstarostę i Posła Powiatu Pińskiego Stanom Seymuiących doniesiona, w r. 1791 w miesiącu marcu dnia 18 i nayst̨epuiących z woli zas seymuiących stanów wydrukowana.

Relacya z examinu Kommissyi Skarbu Koronnego od dnia pierwszego 7bris 1790. do dnia ostatniego Februarii 1791. przez Deputacyą od Stanów wyznaczoną odprawionego, a przez trzymaiącego w teyże Deputacyi Pióro JW. Józefa Witosławskiego Posła Podolskiego, na dniu 12 kwietnia roku 1791. w Stanach uczyniona, i z rozkazu Tychże wydrukowana.

Rostworowski E., *Ostatni król Rzeczypospolitej. Geneza i upadek Konstytucji 3 maja*, Warszawa 1966.

Rybarski R., *Skarbowość Polski w dobie rozbiorów*, Kraków 1937.

Sejm Królestwa Polskiego o działalności Rządu i stanie kraju 1816–1830, oprac. J. Leskiewiczowa, F. Ramotowska, Warszawa 1995.

[Szembek K.H.], *Relacya z examinu Kommisyi Skarbu Koronnego dnia 13. stycznia 1791. w stanach sejmujących*.

Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy, Kórnik 1992.

Volumina Legum, t. 7, 9.

SUMMARY

Modern executive authorities created in the final years of the Polish-Lithuanian Commonwealth were controlled by legislative. Sejm elected members of special auditing committees to examine them. Audit procedure was also adopted to verify activities of treasury commissions, but it was ineffective due to lack of time for comprehensive inspection. Only during the Four-Year Sejm (which worked in a continuous manner) full-range examination of treasury commissions and state finance was possible. Although the Four-Year Sejm did not give vote of confidence for treasury commissions, it ordered to print comprehensive reports prepared by the two auditing committees (the first committee examined the Treasury Commission of Crown, the second – the Treasury Commission of the Grand Duchy of Lithuania). These reports are almost unknown, but extremely significant historical documents. They contain proposals for reforms, evidence of the existing irregularities and problems of tax administration in the Polish-Lithuanian Commonwealth.

Keywords: treasury commissions; Four-Year Sejm; examination of government; Polish-Lithuanian Commonwealth; auditing committees